

Finnwatch ry

Lausunto asiakirjasta ”Yhteiskuntavastuun työsuunnitelma: Kasvua kestäväällä liiketoiminnalla”

Finnwatch kiittää mahdollisuudesta kommentoida työ- ja elinkeinoministeriössä valmisteltua yhteiskuntavastuun työsuunnitelmaa. Esitämme lausunnossa aluksi yleisiä huomiota ja käymme sen jälkeen läpi asiakirjan luvut yksitellen alkuperäisessä työsuunnitelmassa esitetystä järjestyksessä.

Finnwatchin lausunnon valmistelussa on kuultu myös joukkoa kansalaisjärjestöjä, ja tähän lausuntoon yhtyvät Kirkon Ulkomaanapu, Plan Suomi ja Eettisen kaupan puolesta.

Yleisiä huomioita

Kommentointikierroksella oleva yhteiskuntavastuun työsuunnitelma poikkeaa yleiseltä linjaltaan ja painopisteiltään aikaisemman hallituksen tekemistä sitoumuksista ja tavoitteista. Työsuunnitelma ei ole askel eteenpäin jo sovitusta YK:n ihmisoikeuksia ja yritystoimintaa koskevien ohjaavien periaatteiden kansallisesta toimeenpanosta (NAP). Kaikki NAPin toimeenpanoon liittyvät keskeiset kysymykset (esimerkiksi ihmisoikeuksia koskevan huolellisuusvelvoitteen, raportoinnin ja oikeussuojamekanismien kehittäminen sekä edellä mainittuihin kysymyksiin liittyvä lainsäädäntökartoitus) puuttuvat työsuunnitelmasta tai niihin liittyen ei ole kirjattu toimenpiteitä.

Jos Suomen yritys vastuupolitiikka on muuttamassa suuntaansa, siitä tulisi päättää poliittisella periaatepäätöksellä asianmukaisine prosesseineen. Erityisen tärkeää poliittinen linjaus on nyt kun nykyinen hallitusohjelma ei edellisen hallitusohjelman tavoin ota kantaa yritysten yhteiskuntavastuuseen.

Työsuunnitelmaa leimaa päämäärämerkityksen katoaminen, ja se keskittyy monissa kohdissa tarkastelemaan yhteiskuntavastuuta yritysten liiketoiminnan lähtökohdista. Työsuunnitelmassa valtio esitetään toistuvasti yritysten palveluntarjoajana (luvut 1.1, 1.2, 2.2.). Omaksuttu rooli on ongelmallinen, sillä muun muassa yritysvastuun keskeisen kansainvälisen standardin YK:n ihmisoikeuksia ja yritystoimintaa koskevien ohjaavien periaatteiden mukaan valtion keskeisenä roolina on suojella ihmisoikeuksia. Yhteiskuntavastuun edistämiseksi valtioneuvostossa tehtävän työn tarkoituksena tulee olla yritystoiminnan negatiivisten yhteiskunnallisten vaikutusten vähentäminen (esimerkiksi ihmisoikeuksien suojelemisen sekä ekologisen ja taloudellisen kestävyuden edistämiseksi) – ei kaupan tai kilpailukyvyn edistäminen.

Keskeisimmät valtion rooliin ihmisoikeuksien suojelijana liittyvät kohdat (esim. 2.3, 4, 5 ja 7) on käsitelty ylimalkaisesti ja niissä esitetyt toimenpiteet ovat vaatimattomia (2.3) tai niitä ei ole lainkaan (4, 5 ja 7). Työsuunnitelma tyytyy toteamaan käynnissä olevat yritysvastuun kannalta keskeiset lainsäädäntöhankkeet, mutta Suomen tavoitteita niihin liittyen ei avata.

Seuraavissa luvuissa käymme ehdotetun työsuunnitelman läpi kohta kohdalta.

Otsikko

Työsuunnitelman otsikon tulisi heijastaa yritysten yhteiskuntavastuun tarkoitusta. Tarkoituksena ei ole luoda kasvua vaan ehkäistä yritystoiminnasta yhteiskunnalle aiheutuvia haitallisia vaikutuksia. Ehdotamme ”Kasvua kestäväällä liiketoiminnalla” -alaotsikon poistamista.

Tausta

Ehdotamme muutosta ensimmäiseen lauseeseen: ”Tämä paperi on luonnos työsuunnitelmaksi valtioneuvoston yhteiskuntavastuun edistämiseksi”. Uusi ehdotus on: ”Tämä paperi on luonnos valtioneuvoston työsuunnitelmaksi yhteiskuntavastuun edistämiseksi.”

1. Kansainvälinen kauppa

1.1 Kauppaa ja kehitystä Team Finland -yhteistyöllä

1.2 Pk-yritysten kansainvälistyminen

Maakohtaisten muistioiden, miniseminaarien järjestäminen ja kansainvälistymisneuvonta ovat kannatettavia toimenpiteitä, mutta luonteeltaan tukitoimintoja.

Ensisijainen ongelma suomalaisyritysten yhteiskuntavastuun toteutumisessa on se, ettei yrityksillä ole käytössään YK:n ihmisoikeuksia ja yritystoimintaa koskevien ohjaavien periaatteiden edellyttämiä ihmisoikeuksia koskevia due diligence -prosesseja tai nämä prosessit ovat puutteellisia. Yritysten tehtävänä on olla itse selvillä toimintaympäristöstään ja siihen liittyvistä erilaisista riskeistä. Valtion tulisi tukitoimenpiteiden lisäksi keskittyä näiden prosessien edellyttämiseen. Kansalaisjärjestöt ovat esittäneet sitovaa ihmisoikeuksia koskevaa huolellisuusvelvoitetta. Konkreettinen tapa aloittaa tämä työ Suomessa on asettua tukemaan EU-parlamentin esittämiä muutosehdotuksia konfliktimineraaleja koskevaan komission ehdotukseen. Tämä ensimmäinen askel mahdollistaisi myöhemmin ihmisoikeuksia koskevan huolellisuusvelvoitteen hallitun laajentamisen myös muille sektoreille.

Myös Team Finland -verkoston tarjoamia palveluita voitaisiin käyttää yritysten ohjaamisessa. Team Finland -verkoston tarjoamien palveluiden kuten kv. verkostoitumisen ja näkyvyyden saamisen edellytykseksi voitaisiin esittää vaatimukseksi yrityksen ihmisoikeuksia koskevien riskianalyysin ja huolellisuusvelvoiteprosessien olemassaolo.

Työsuunnitelmasta jää epäselväksi millä resursseilla Team Finland -verkosto, lähetystöt ja ELY-keskukset tulevat tarjoamaan yrityksille relevanttia tietoa yritysvastuukysymyksistä. Yritysvastuukysymykset ovat monimutkainen kokonaisuus, joka edellyttää niin paikallisen lainsäädännön, ihmisoikeustilanteen, kansainvälisten normien kuin käytännön yritys vastuutyökalujen tuntemista. Suomessa on paljon osaamista yritysten yhteiskuntavastuukysymyksissä ja maassamme toimii kansainvälisesti merkittäviä yritys vastuujärjestöjä sekä yrityksiä, joilla on paljon kokemusta yritys vastuuprosessien luomisesta ja ylläpitämisestä. Olemassa olevaa osaamista sekä Suomessa että ihmisoikeuksien osalta korkean riskin toimintamaissa voitaisiin hyödyntää enemmän ihmisoikeuksia ja muita yritys vastuukysymyksiä koskevan tietoisuuden lisäämisessä.

Finnwatch pitää positiivisena sitä, että toimintasuunnitelmassa tunnistetaan se, etteivät suomalaisten yritysten yritys vastuuprosessit aina vastaa kansainvälisiä vaatimuksia. Valtion johdonmukaisilla toimenpiteillä ihmisoikeuksien suojelemiseksi paitsi toteutettaisiin YK-periaatteiden ensimmäistä pilaria (PROTECT), mutta myös viitoitettaisiin yrityksiä parantamaan kilpailukykyään ja reagoimaan nopeasti muuttuvaan kansainväliseen vaatimustasoon.

1.3 Järjestö-yritys-yhteistyöllä uutta vaikutuksellisuutta kehitysyhteistyöhankkeisiin

Suomessa on paljon esimerkkejä kehitysyhteistyövaroilla toteutetuista hankkeista, joissa yritysten ja järjestöjen työtä yhdistämällä on saatu aikaan merkittäviä kehitysvaikutuksia. Toisin kuin työsuunnitelma antaa ymmärtää, kansalaisjärjestöjen ja yritysten yhteistyötä on tehty vuosia

lukuisissa eri muodoissa. Ennen uusien instrumenttien kehittämistä olisi tarpeellista tutustua jo tehtyyn työhön, sekä kerätä toimijoilta palautetta millaisille tukimuodoille on aidosti tarvetta.

Kaikkien kansalaisjärjestöjen tehtävä ja rooli ei ole toimia yhteistyössä yritysten kanssa. Järjestöjen roolit yritysten yhteiskuntavastuun edistäjänä ovatkin moninaisia ja avoimessa demokraattisessa valtiossa tunnustetaan myös yritystoiminnan vastuullisuutta kriittisesti tarkastelevien järjestöjen rooli yritystoiminnan vastuullisuuden vahtikoirona sekä yritysvastuupolitiikan kunnianhimon ja yhteiskunnallisen keskustelun edistäjänä. Suomen valtio on pyrkinyt kehitysyhteistyövaroilla edistämään riippumattoman kansalaisyhteiskunnan työtä riskimaissa, ja sen tulisi nähdä tällaisten järjestöjen toiminnan arvo myös Suomen sisällä.

Nyt esitetyn työsuunnitelman toimenpidekirjaus luvussa 1.3 ei huomioi Suomen YK-periaatteiden toimeenpanosuunnitelmaan tehtyä kirjausta, joka toteaa ”Suomi antaa tukea kansalaisjärjestöille, jotka seuraavat yritystoimintaan liittyviä ihmisoikeuskysymyksiä sekä antavat tukea ihmisoikeusloukkausten uhreille. Pa a vastuutaho: UM, jatkuvaa toimintaa.”

Edellä mainituilla perusteluilla ehdotamme esitetyn toimeenpiteen muokkaamista seuraavalla tavalla: ”olemassa olevien rahoitusmuotojen ja/tai uusien rahoitusmuotojen kehittäminen yhteiskuntavastuun hankkeisiin osana Suomen kehityspolitiikan toteutusta, keskeinen toimija: UM, vetovastuu: UM.”

Uusien rahoitusmuotojen kehittämisen sijaan hallituksen tulee kuitenkin ensisijaisesti peruuttaa kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöhön tehdyt historialliset suuret ja ilman vaikutusarviointia tehdyt leikkaukset. Yritysvastuujärjestöjen kuten Finnwatchin, Eetin ja Attacin toiminnalle keskeisten rahoitusikkunoiden jäädyttäminen on peruttava.

1.4 Tasavertaiseen kilpailukenttään vaikuttaminen

Luku ei kerro mitä tavoitteita Suomi ajaa kansainvälisissä järjestöissä, ja miten se pyrkii vaikuttamaan kehitteillä oleviin normeihin ja ohjeistoihin. Koska toimintasuunnitelmaa leimaa päämäärämerkitysten hämärtyminen, ehdotamme lisättäväksi lausetta, joka määrittää Suomen tavoitteeksi pyrkimyksen vaikuttaa kehitteillä oleviin normeihin ja ohjeistoihin siten, että niillä ehkäistäisiin mahdollisimman tehokkaasti yritystoiminnasta yhteiskunnalle aiheutuvia haitallisia vaikutuksia.

Mikä on YHVA:n rooli Suomen kannan muodostamisessa? Kansainvälisistä yritysvastuualoiteista voisi olla perusteltua keskustella YHVA:ssa, jotta valmistelussa tulisi kuulluksi laajempi joukko sidosryhmiä.

2 Yritykset ja ihmisoikeudet

Jää epäselväksi miksi yritykset ja ihmisoikeudet on eriytetty erilliseksi luvuksi kansainvälistä kauppaa koskevasta luvusta. Esitämme lukujen 1 ja 2 integroimista toisiinsa.

2.1 Yhteiskuntavastuun vuoropuhelun kehittäminen

Jos uusia pyöreän pöydän keskusteluja järjestetään, niiden tulisi pyrkiä tarjoamaan uutta konkretiaa jo käytyyn keskusteluun. Finnwatch katsoo, että mahdolliset seuraavat pyöreät pöydät tulisi keskittää toimialoille, joissa yrityksillä itsellään on suoria ihmisoikeusvaikutuksia riskimaissa (so. oma tehdas tai muu tuotantolaitos).

Ottaen huomioon, että valtion rahoitus pyöreän pöydän keskusteluihin osallistuneille kansalaisjärjestöille on äkillisesti puolitettu tai kokonaan jäädytetty, on epäselvää missä määrin järjestöillä on mahdollisuuksia osallistua em. kaltaisiin runsaasti aikaa vieviin prosesseihin.

2.3 Sosiaalisesti vastuulliset hankinnat

Hankintalain uudistamisessa huomioitavia yhteiskuntavastuun näkökulmia ei ole lainkaan käsitelty toimintasuunnitelmassa. Tämä on valitettavaa, sillä YK-periaatteiden hyväksymisen yhteydessä valtioneuvosto totesi Suomen hyödyntävän hankintadirektiivin tarjoamia mahdollisuuksia laatutekijöiden ja yhteiskuntavastuun korostamiseksi. Hankintalain uudistuksen toteuttamisesta yhteiskuntavastuun näkökulmasta olisi perusteltua keskustella myös yritys- ja yhteiskuntavastuun neuvottelukunnassa. Erityisen tärkeää olisi, että EU-direktiivin (2014/23/EU) ns. sosiaalinen lauseke implementoitaisiin hankintalakiin direktiivin mukaisesti sitovana hankintaperiaatteena (3 §), ei vain tavoitesäännöksenä (2 §).

Merkittävin este sosiaalisesti vastuullisten hankintojen tekemiseen valtionhallinnossa ja kunnissa on osaamisen, tiedon ja valmiiden hankintamallien puute. TEM:n verkkosivuillaan ylläpitämä sosiaalisesti vastuullisten julkisten hankintojen csr-kompassi on ollut erinomainen, joskin vähäisesti markkinoitu työkalu julkisten hankkijoiden osaamisen ja tietotaidon lisäämiseksi. CSR-kompassin verkkosivuston poistaminen ja liittäminen osaksi suppeampaa opasta ei todennäköisesti lisää hankkijoiden osaamista ja ohjeiston käytettävyyttä. Ehdotetun toimenpiteen sijaan CSR-kompassin verkkosivu tulisi uudistaa ja päivittää, ja sen markkinointiin ja toimeenpanoon olisi panostettava resursseja. Selkänöjää ohjeiston toimeenpanoon antaisi valtioneuvoston periaatepäätös sosiaalisesti kestävästä hankinnoista.

4. Meneillään olevat lainsäädäntöhankkeet

5. Muut eurooppalaiset hankkeet

Luku ei kerro mitä tavoitteita lainsäädännön toimeenpanossa on tai miten valmisteilla olevaan lainsäädäntöön pyritään vaikuttamaan. Finnwatchin tiedossa on, että Suomi ajaa esimerkiksi konfliktimineraaleja koskevassa lainsäädäntöhankkeessa tehotonta vapaaehtoista mallia vastoin ihmisoikeusjärjestöjen suosituksia.

Kuten kohdassa 1.4, tiedustelemme myös tässä mikä YHVAn rooli on Suomen kannan muodostamisessa? Vastaavista hankkeista voisi olla perusteltua keskustella YHVA:ssa, jotta valmistelussa tulisi kuulluksi laajempi joukko sidosryhmiä.

6. OECD:n toimintaohjeita koskevan kansallisen yhteyselimen uudistaminen

Tätä kohtaa kommentoimme erikseen lausunnossamme ”Yhteyselimen uudelleenjärjestely”.

7. Muuta

Muuta-luvun alle on sisällytetty valtavan suuria kokonaisuuksia, jotka tulisi ehdottomasti ottaa omina kohtinaan mukaan työsuunnitelmaan.

Esimerkiksi valtion omistajaohjausta ei ole avattu työsuunnitelmassa, vaikka viime vuonna hyväksytty YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallinen toimeenpano-ohjelma nosti etenkin valtio-omisteisten yritysten vastuullisuuskysymykset esiin.

Toimeenpanosuunnitelma: "Valtion omistajaohjauksessa yrityksiltä edellytetään, että yritykset huomioivat ihmisoikeudet vastuullisesti ja läpinäkyvästi sekä omassa toiminnassaan että alihankintaketjuissa YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden mukaisesti. Valtio ottaa käyttöön erillisen valitusmekanismin valtio-omisteisten yritysten ihmisoikeusloukkauksien ilmiantamiseksi. Valtion enemmistöomistuksessa olevat yritykset arvioivat oman toimintansa sekä alihankintaketjunsä ihmisoikeusriskejä ja raportoivat niistä sekä omista verokäytännöistään."

Muita tärkeitä käsiteltäviä aiheita ovat muun muassa verovastuullisuus ja oikeusministeriön vetovastuulle kuuluva oikeussuojakeinojen kehittäminen.